

25. ПЕДАГОШКИ ФОРУМ СЦЕНСКИХ УМЕТНОСТИ
Тематски зборник

25TH PEDAGOGICAL FORUM OF PERFORMING ARTS
Thematic Proceedings

На насловној страни: Henri Matisse (1921): The Music Lesson,
Two Women Seated on a Divan

Анри Матис (1921): Час музике, две жене седе на дивану

Универзитет уметности у Београду
Факултет музичке уметности
University of Arts in Belgrade
Faculty of Music

ЗБОРНИК РАДОВА
ДВАДЕСЕТ ПЕТОГ ПЕДАГОШКОГ ФОРУМА СЦЕНСКИХ УМЕТНОСТИ
„МУЗИКА И ЗНАЧЕЊЕ”
одржаног 21–22 маја 2022. у Београду

PROCEEDINGS OF THE 25TH PEDAGOGICAL FORUM
OF PERFORMING ARTS “MUSIC AND MEANING”
Belgrade, 21–22 May, 2022

Уредник / Editor

др Милена Петровић / dr Milena Petrović

Издавач / Publisher

Факултет музичке уметности у Београду
Faculty of Music, Belgrade

За издавача / For Publisher

мр Љиљана Несторовска, декан
Ljiljana Nestorovska MMus, Dean

Главни и одговорни уредник / Editor-in-Chief

др Гордана Каран / dr Gordana Karan

Рецензенти

др Ивана Хрпка
др Марина Марковић
др Јелена Михајловић-Марковић
др Миомира Ђурђановић
др Сабина Видулин
др Сања Киш Жувела
др Зоран Божанић
др Срђан Тепарић
др Сенад Казић
др Михаило Антовић
др Гери Спрус
др Димостенис Димитракулакос
др Крис Филпот
др Милена Петровић

Reviewers

dr Ivana Hrpka
dr Marina Marković
dr Jelena Mihajlović-Marković
dr Miomira Đurđanović
dr Sabina Vidulin
dr Sanja Kiš Žuvela
dr Zoran Božanić
dr Srđan Teparić
dr Senad Kazić
dr Mihailo Antović
dr Gary Spruce
dr Demosthenes Dimitrakoulakos
dr Chris Philpott
dr Milena Petrović

ISBN-978-86-81340-63-9

ISMN-979-0-802022-31-7

25. Педагошки форум сценских уметности
25th Pedagogical Forum of Performing Arts

МУЗИКА И ЗНАЧЕЊЕ

Тематски зборник

MUSIC AND MEANING

Thematic Proceedings

Уредник

др Милена Петровић

Editor

dr Milena Petrović

Факултет музичке уметности
Београд, 2023.

Faculty of Music
Belgrade, 2023

Ana Perunović-Ražnatović

Muzička akademija Univerziteta Crne Gore, Crna Gora
ana.per@ucg.ac.me

Harmonska analiza u savremenom programu, pedagoškoj praksi i literaturi u cilju boljeg razumijevanja muzike i značenja predmeta harmonija

Sažetak

Obrazovni programi za srednje muzičke škole reformisani su u Crnoj Gori 2019. godine, a u okviru njih je izmjene pretrpio i nastavni program za predmet Harmonija. Najznačajnija izmjena je uvođenje harmonske analize u sadržaje predmeta, odnosno analize odlomaka velikog broja muzičkih djela. Analiza je uvedena sa ciljem detaljnijeg (u)poznavanja i razumijevanja djela umjetničke muzike, ali i djela tradicionalne i popularne muzike. Zbog nedostatka adekvatne literature, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva pokreće 2021. godine inicijativu za pisanje novog udžbenika za predmet Harmonija, koji bi bio usklađen sa važećim programom. Nastankom udžbenika i njegovom primjenom u nastavnom procesu od školske 2022/23. godine, harmonska analiza je uvedena i u pedagošku praksu. Pretpostavka je da će analiza najpoznatijih djela umjetničke muzike, kao i onih koja su dio standardnog repertoara učenika u tom uzrastu, doprinijeti boljem razumijevanju muzike i njenih elemenata. Ovim radom se želi utvrditi i značaj predmeta Harmonija i njegova povezanost sa ostalim predmetima u obrazovnom sistemu srednjih muzičkih škola u cilju postizanja cjelovitijeg i svrsishodnijeg obrazovanja.

Ključne riječi: srednje muzičko obrazovanje, obrazovni programi, predmet Harmonija, harmonska analiza, udžbenik

O sistemu srednjeg muzičkog obrazovanja u Crnoj Gori

U crnogorskom sistemu srednjeg stručnog obrazovanja, kojem pripada i srednje muzičko obrazovanje, desile su se značajne izmjene posljednjih godina. Sistemom upravlja Centar za stručno obrazovanje, donosi propise i pravila unificirana za sve srednje stručne škole, bez prepoznavanja specifičnosti umjetničkih škola. U odnosu na potrebe tržišta u zemlji, periodično se sprovode analize, a kad se za to ukaže potreba, i reforme. Obrazovni programi srednje muzičke škole su reformisani i redefinisani 2019. godine, uz određivanje standarda kvalifikacije i standarda zanimanja. Zatim su izmijenjeni nastavni planovi i predmetni programi, među kojima i program za predmet Harmonija.

Harmonija u Nastavnom planu i Obrazovnom programu

Образовни програм за Музичког извођача ће се у овом раду користити као студија случаја. У образовном програму који се примjenjivao у пракси до 2019. године, предмет Harmonija се изучавао у другом, трећем и четвртном разреду средње музичке школе са по два часа седмично (тabela 1).

Tabela 1. Dio Nastavnog plana Obrazovnog programa
Музички извођач – Клавириста (до 2019).

Redni broj	Nastavni predmeti – grupe predmeta	I		II		III		IV		Ukupno
		sed.	god.	sed.	god.	sed.	god.	sed.	god.	
Стручно-теоријски предмети и практична настава										
1.	Istorija muzike sa poznavanjem muz. literature	2	72	2	72	3	108	3	99	351
2.	Teorija muzike sa osnovama harmonije	2	72							72
3.	Harmonija			2	72	2	72	2	66	210
4.	Polifonija			2	72	2	72	-		144
5.	Muzički oblici			1	36	2	72	2	66	174
6.	Poznavanje muzičkih instrumenata					2	72			72
7.	Etnomuzikologija							2	66	66
8.	Solfeđo	2	72	2	72	2	72	2	66	282
9.	Instrument – Klavir	3	108	3	108	3	108	3	99	423
10.	Korepeticija i čitanje s lista	1	36	1	36	1	36	1	33	141
11.	Kamerna muzika	1	36	1	36	2	72	2	66	210
12.	Horsko pjevanje	2	72	2	72	2	72	2	66	282

Reformom obrazovnih programa 2019. године, која је подразумејвала усклађивање међу свим средњим стручним школама, предвиђен је одређени број часова општеобразовних предмета, исти за све школе, што се негативно одразило на број часова стручно-теоријских предмета, односно стручних модула. По Наставном плану важећем од 2019. године, Музички извођач изучава области предмета Harmonija у другом и трећем разреду са по два часа седмично (tabela 2, Образовни програм, 2019: 10).

У образовном програму Музички извођач, по први пут предмет Harmonija мјенја назив у Harmonija са хармонском анализом. Постоје два разлога за то:

- Увођење хармонске анализе у садржај предмета (дакле, промјена није само у називу него је суштинска);

- U obrazovnom programu Muzički saradnik Harmonija se izučava i dalje tokom tri godine (u drugom, trećem i četvrtom razredu) pa predmet, zbog različitih sadržaja po godinama, nije mogao zadržati isti naziv u oba obrazovna programa.

Tabela 2. Dio Nastavnog plana Obrazovnog programa
Muzički izvođač – Klavirista (od 2019.).

R. BROJ	PREDMET / MODUL	BROJ ČASOVA PO OBLICIMA NASTAVE I KREDITNA VRIJEDNOST																			
		I RAZRED					II RAZRED					III RAZRED					IV RAZRED				
		Σ	T	V	P	KV	Σ	T	V	P	KV	Σ	T	V	P	KV	Σ	T	V	P	KV
B. STRUČNI MODULI																					
1.	Teorija muzike	72	36	36		4															
2.	Istorija muzike I	72	36	36		4															
3.	Solfeđo I	72	4	68		4															
4.	Instrument I	144	18	18	108	8															
5.	Kamerna muzika I	72	9	54	9	4															
6.	Istorija muzike II						72	36	36		4										
7.	Solfeđo II						72	4	68		4										
8.	Instrument II						144	18	18	108	8										
9.	Kamerna muzika II						72	9	54	9	4										
10.	Muzički instrumenti						72	36	27	9	4										
11.	Harmonija sa harmonskom analizom I						72	27	45		4										
12.	Istorija muzike III											72	36	36		4					
13.	Solfeđo III											72	4	68		4					
14.	Instrument III											144	18	18	108	8					
15.	Kamerna muzika III											72	9	54	9	4					
16.	Harmonija sa harmonskom analizom II											72	27	45		4					
17.	Polifonija											72	27	45		4					
18.	Analiza muzičkih oblika I											72	36	36		4					
19.	Istorija muzike IV																66	36	30		4
20.	Solfeđo IV																66	4	62		4
21.	Instrument - IV																132	18	18	96	8
22.	Kamerna muzika IV																66	9	48	9	4
23.	Analiza muzičkih oblika II																66	36	30		4
24.	Menadžment u muzičkoj umjetnosti																66	39	18	9	4
25.	Muzička tehnologija																66	42		24	4
26.	Preduzetništvo																66	33	33		4

Predmetni program Harmonija

U predmetnom programu iz Harmonije do 2019. godine opšti ciljevi predmeta su bili:

- Upoznavanje homofonog kompozicionog stila u muzici;
- Ovladavanje postavkom i vezivanjem akorada u strogom stavu po načelima standardnog, klasičnog harmonskog jezika;
- Upoznavanje sredstava proširenja tonaliteta, vidova promjene tonaliteta i svih vrsta modulacija;
- Osposobljavanje za praktično korišćenje stečenih znanja iz Harmonije (Obrazovni program, 2014: 132).

U opštim ciljevima je sadržana suština predmeta Harmonija, koja nije podložna promjeni o kakvoj god reformi da se radi.

Navedeni predmetni program sadrži definisane formativne ciljeve u okviru Standarda znanja predmeta Harmonija, od kojih su neki:

- Rješavanje šifrovanog i nešifrovanog basa uz poštovanje pravila vezivanja i vođenja glasova;
- Priprema za harmonizaciju melodije u sopranu, analiza tonalne osnove melodije i intervalskih kretanja;
- Pripremanje za višeglasno pjevanje i sviranje zadataka, sviranje kadenci, sviranje generalbasa, harmonizovanje na klaviru;
- Prepoznavanje određenih oblika akorada u primjerima iz literature (Obrazovni program, 2014: 133).

Činjenica je da se u nastavnom procesu pažnja usmjeravala ka nabrojanim ciljevima onim redom kako su i navedeni, tako da se najmanje vremena posvećivalo sviranju i pogotovo analizi primjera iz literature.

Inovirani predmetni program

Reforma srednjeg muzičkog obrazovanja, izjednačenog sa bilo kojim drugim srednjim stručnim obrazovanjem, očigledno ima loše strane¹, a među dobrim i značajnim je uvođenje muzičke literature za analizu u većoj mjeri u sadržaje predmeta Harmonija.

U inoviranom Obrazovnom programu Muzički izvođač, kao glavni ciljevi predmeta, odnosno modula Harmonija u drugom razredu navode se:

- Upoznavanje sa homofonom fakturom muzičkog stava, postavkom i vezivanjem akorada u strogom stavu, po načelima standardnog, klasičnog harmonskog jezika;
- Osposobljavanje za ovladavanje proširenim tonalitetom i praktično korišćenje stečenih znanja kroz harmonizaciju zadate melodije, sviranje kratkih harmonskih primjera i harmonsku analizu primjera iz literature (Obrazovni program, 2019: 570).

Ishodi učenja su da će učenik/učenica, po završetku ovog modula, biti sposoban/sposobna da:

- Protumači pojam harmonija, homofonu i polifonu fakturu, strogi i slobodni harmonski stav;
- Identifikuje harmonske funkcije, vrste, oblike i način postavljanja akorada;
- Primijeni različite oblike trozvuka u harmonizaciji zadate melodije u sopranu ili basu i analizi notnog primjera;

¹ U radu je već pomenuto da su to: neprepoznavanje specifičnosti srednjih umjetničkih škola, jednak broj časova opšteobrazovnih predmeta za sve srednje stručne škole, što kao posledicu ima smanjenje fonda časova stručnih predmeta.

- Identifikuje vrste vanakordskih tonova u notnom tekstu;
- Primijeni različite vrste četvorozvuka u harmonizaciji zadate melodije u sopranu ili basu i analizi notnog primjera;
- Primijeni alterovane akorde dijatonskog i hromatskog tipa u harmonizaciji zadate melodije u sopranu ili basu i analizi notnog primjera.

Proučavanje sadržaja i ciljeva predmetnog programa Harmonija, kao i ishoda učenja koji iz njih proističu, ukazuju na značajno veću zastupljenost analitičkog segmenta u okviru njih. Uvođenje harmonijske analize u sadržaje predmeta, odnosno analize odlomaka velikog broja muzičkih djela ima za cilj detaljnije (u)poznavanje i razumijevanje djela umjetničke muzike kao i, u manjoj mjeri, muzike drugih žanrova.

Harmonija u pedagoškoj praksi

U pedagoškoj praksi, do reforme 2019. godine, nastava iz predmeta Harmonija u srednjoj školi bila je bazirana na usvajanju i primjeni harmonijskih pravila u okviru strogog horskog četvoroglasnog stava. Nastavni proces se u velikoj mjeri svodio na izradu šifrovanog basa, manji dio vremena se posvećivao ostalim tipovima zadataka, sviranje se rijetko prakticalo, a harmoniska analiza odlomaka muzičkih djela se uglavnom nije radila niti postavljala kao zahtjev učeniku/učenici.

Kao posledica takvog načina rada pojavili su se sledeći problemi:

- Nerazumijevanje značenja i značaja predmeta Harmonija;
- Nedovoljno povezivanje (ili nerazumijevanje korelacije) Harmonije sa ostalim stručnim predmetima kao što su: Muzički oblici, Solfeđo, Kontrapunkt, nastava instrumenta;
- Nepovezivanje harmonije, kao nauke čija se pravila savladavaju izradom zadataka, sa stvarnim zvukom i muzičkim djelima;
- Nesnalaženje prilikom pisanja maturalnog rada, koji podrazumijeva izradu harmonijske i formalne analize nekog djela koje učenik svira,
- Nedovoljna pripremljenost za prijemne ispite za fakultet/akademiju koji, zavisno od sredine, sadrže zadati sopran i analizu ili zadate bas i sopran.

Novi pristup u praktičnoj nastavi

Dugogodišnja pedagoška praksa je pokazala da je učenicima u srednjim muzičkim školama potreban veći kontakt s muzičkom literaturom i povezivanje teorijskih znanja s umjetničkom praksom. Pored izrade harmonijskih zadataka, koji su neophodan način da se shvati logika smjenjivanja i povezivanja harmonijskih funkcija i tonaliteta, u praktičnoj nastavi je potrebna veća primjena sviranja i pjevanja izrađenih harmonijskih zadataka, čime bi se povezala naučena pravila sa realnim zvukom. Takođe, potrebno je analizirati kako se ista harmoniska pravila

primjenjuju u literaturi namijenjenoj za izvođenje, odnosno prepoznaju u muzičkim djelima. Težište proučavanja harmonije nije u učenju pravila napamet, nego u prepoznavanju tih pravila i povezivanju s djelima koja se sviraju.

Novi pristup u praktičnoj nastavi predmeta Harmonija se značajnije uvodi od školske 2022/23. godine i poklapa se sa početkom primjene novog udžbenika za ovaj predmet. Postoji opravdana nada da će uvođenje kratkih i adekvatnih primjera za harmonsku analizu iz predmetnog programa u redovnu praksu i literaturu doprinijeti boljem razumijevanju muzike, muzičkih djela, predmeta Harmonija i njegove povezanosti sa drugim predmetima.

Literatura za predmet Harmonija

U udžbeničkoj literaturi² iz okruženja, koja se više decenija koristila u Crnoj Gori kao standard, bili su ponuđeni zadaci koji se odnose na harmonizaciju šifrovanog (ili rjeđe nešifrovanog) basa i harmonizaciju melodije u sopranu, kao i dvoglasni primjeri koje treba dopuniti. Primjeri za sviranje su manje zastupljeni, a primjeri za analizu su bili na nivou sugestije, odnosno informacije učenicima u kojim djelima mogu pronaći određenu harmonsku funkciju, vezu ili vid promjene tonaliteta.

Nakon revizije i modernizacije Obrazovnih programa 2019. godine, novi pristup u obrazovnom procesu ukazuje na nedostatak adekvatne literature, pa Zavod za udžbenike i nastavna sredstva iz Podgorice pokreće 2021. godine inicijativu za pisanje novih udžbenika u skladu sa važećim programima.

Novi udžbenik

Prvi udžbenik u Crnoj Gori iz predmeta Harmonija (sa harmonskom analizom) nastao je na osnovu izmjena u Obrazovnom i Predmetnom programu, novije pedagoške prakse, ali i na osnovu ispitivanja učenika, profesora Harmonije i profesora instrumenta, kao i utvrđivanja da učenici, bez izrade harmonske analize muzičkih djela uz sviranje, ne razumiju svrhu i značenje predmeta Harmonija. Kroz brojne sadržaje udžbenika, učenici se upoznaju s načelima standardnog harmonskog jezika, postavkom i vezivanjem akorada u okviru dursko-molskog tonalnog sistema, kasnije i u okviru proširenog tonaliteta, a otkrivaju i različite načine promjene tonaliteta (slika 1, Perunović-Ražnatović i Lazović, 2023).

² U nastavi iz predmeta Harmonija, u Crnoj Gori su najzastupljeniji bili udžbenici autorke Mirjane Živković – *Harmonija za II razred srednje muzičke škole* i *Harmonija za III i IV razred srednje muzičke škole*, kao i skripte Vlastimira Peričića – *Harmonija I deo* i *Harmonija II deo*.

Slika 1. Udžbenik iz predmeta Harmonija sa harmonskom analizom (naslovna strana).

Pored standardnih harmonskih pravila, udžbenik sadrži raznovrsna pitanja i zadatke u vidu zadate melodije u sopranu ili basu koju treba harmonizovati, dvo-glasa kojem treba dodati ostale glasove, primjere za sviranje, testove „Šta smo naučili”, uputstva i slično (Perunović-Ražnatović, 2023). Suštinska izmjena je u uvođenju skoro pet stotina kratkih primjera za harmonsku analizu, koji obuhva-taju odlomke najpoznatijih djela umjetničke muzike, djela koja učenici sviraju u tom uzrastu, odlomke Bahovih korala radi povezivanja sa pravilima o vezivanju akorada u strogom horskom četvoroglasu, kao i nekoliko primjera tradicionalne i popularne muzike kako bi se učenici informisali i o osnovnim harmonskim sredstvima tih žanrova. Kroz analizu učenici potpunije upoznaju i bolje razumiju muzička djela.

Cilj ovog, kao i ostalih udžbenika iz predmeta Harmonija, jeste da se učenici osposobe da stečena znanja primijene u harmonizaciji zadate melodije i u analizi muzičkog djela, ali i da razviju logičko zaključivanje, preciznost u radu i analitički pristup stručnoj materiji (slika 2).

KVINTAKORDI GLAVNIH STUPŃEVA

h)

i)

U postavi svaku zadatu melodiju u basu može biti određen i upisan pokolaj i skop početnog akorda, ali ne mora. Ako nije određen, učenici sami biraju pokolaj i skop vodeći računa o tome da početak melodije u svakom od glasova bude u okviru njihovog opsega, ni previsoko ni prenisko.

5. Odredi tonalitet, harmonske funkcije i dopuni harmonizaciju u unutrašnjim glasovima:

6. Analiziraj uz sviranje početak kompozicije *Za Elizu* L. van Beetovena. Odredi tonalitet, a zatim i sve harmonske funkcije.

Slika 2. Stranica udžbenika sa zadacima za harmonizaciju i analizu (Perunović-Ražnatović i Lazović, 2023: 43).

Zaključak

Ovo istraživanje pokazuje da se uloga i značaj predmeta Harmonija u reformisanim Obrazovnim programima i Nastavnim planovima srednje muzičke škole mijenja, ali i da promjene ne donose uvijek poboljšanje (skratio se period izučavanja Harmonije za učenike Obrazovnog programa Muzički izvođač). Može se zaključiti i da su u inovirani predmetni program Harmonija uvedeni ishodi i sadržaji za harmonsku analizu, sa ciljem da se postigne veće razumijevanje značaja predmeta Harmonija i njegove povezanosti sa muzičkim djelima. Uvođenjem harmonske analize u pedagošku praksu i literaturu učenici se upoznaju sa većim brojem primjera iz muzičke literature, a i djela koja sviraju analitički „osvješćuju” i na taj način mogu shvatiti dublji značaj i smisao muzike. Početna analitička znanja će učenike, kao mlade umjetnike, osposobiti da u budućem bavljenju muzikom sami prepoznaju tonalni i harmonski plan nekog djela, a s tim u vezi često i njegov oblik. Tako će djela bolje upoznati i samim tim ih uspješnije izvoditi.

Literatura

- Obrazovni program Muzički izvođač* (2014). Podgorica: Centar za stručno obrazovanje.
- Obrazovni program Muzički izvođač* (2019). Podgorica: Centar za stručno obrazovanje.
- Peričić, Vlastimir (1982). *Harmonija*, I deo, skripta. Beograd: autorsko izdanje.
- Peričić, Vlastimir (1983). *Harmonija*, II deo, skripta. Beograd: autorsko izdanje.
- Perunović-Ražnatović, Ana (2023). Creative approach in designing the content of a modern textbook for secondary music schools. U: Vesna Svalina (Ur.), *Creative Approaches to Learning and Teaching* (zbornik radova u pripremi za štampu).
- Perunović-Ražnatović, Ana & Lazović, Aleksandra (2023). *Harmonija sa harmonskom analizom, udžbenik za II i III razred srednje muzičke škole*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Zakon o stručnom obrazovanju* („Službeni list Republike Crne Gore» br. 064/02 od 28. 11. 2002, br. 049/07 od 10.08.2007, „Službeni list Crne Gore» br. 045/10 od 04.08.2010, br. 039/13 od 07.08.2013, br. 047/17 od 19.07.2017)
- Živković, Mirjana (2009). *Harmonija za II razred srednje muzičke škole*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Živković, Mirjana (2001). *Harmonija za III i IV razred srednje škole*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

HARMONIC ANALYSIS IN MODERN EDUCATIONAL PROGRAM, PEDAGOGICAL PRACTICE AND LITERATURE FOR BETTER UNDERSTANDING MUSIC AND MEANING OF THE SUBJECT HARMONY

The educational programs for secondary music schools were reformed in Montenegro in 2019 and, as part of them, the program for the subject Harmony has also changed. The most significant change was introducing harmonic analysis into the content of the course. The aim of dealing with harmonic analysis was getting to know and understand classical music pieces in more detail, but also pieces of traditional and popular music. Due to the lack of adequate literature, the Institute for Textbooks and Teaching Aids launched an initiative in 2021 for a new textbook for Harmony, which would be in accordance with the current Curriculum. With application of new textbook in the teaching process from the 2022/23 school year, harmonic analysis was included in pedagogical practice. This paper aims to determine the importance of harmonic analysis as part of the subject Harmony and its connection with other subjects in the educational system of secondary music schools in order to achieve a more complete and purposeful education.

Keywords: secondary music education, Educational program, subject Harmony, harmonic analysis, Harmony textbook